

Atıf/ Citation

Aral, Berdal. "Bitmeyen İhanet: Emperyalizmin Gölgesinde Filistin Sorunu ve Uluslararası Hukuk." Söyleşi Yapan M Mustafa Kulu. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, no. 6 (Yaz 2020): 98-125.

BİTMEYEN İHANET: EMPERYALİZMİN GÖLGESİNDE FİLİSTİN SORUNU VE ULUSLARARASI HUKUK

Berdal ARAL

Prof. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Department of International Relations, Istanbul Medeniyet University

ORCID (Açık Araştırmacı ve Katılımcı Kimliği)**

<https://orcid.org/0000-0002-6736-5237>

<berdal.aral@medeniyet.edu.tr> <baral72@gmail.com>

Makale Türü: Kitap Söyleşisi

Gönderim Tarihi: 02.06.2020, Kabul Tarihi: 30.06.2020

Aral, Berdal• *Bitmeyen İhanet: Emperyalizmin Gölgesinde Filistin Sorunu ve Uluslararası Hukuk*• İstanbul: Çıra, 2019•

Sayfa Sayısı: 326, Cilt Tipi: Karton Kapak, Boyut: 13.5 x 19.5 cm, Dil: Türkçe, ISBN: 978-625-7009-14-0, Kağıt Cinsi: Kitap Kağıdı, Yayın Tarihi: Aralık 2019.

Aral, Berdal• *Perpetual Betrayal: Palestinian Question and International Law in the Shadow of Imperialism*• İstanbul: Çıra, 2019•

Page Count: 326, Volume Type: Paperback, Size: 13.5 x 19.5 cm, Language: Turkish, ISBN: 978-625-7009-14-0, Paper Type: Book Paper, Publishing Date: December 2019.

M. Mustafa KULU

Doktora Öğrencisi, Arş. Gör., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İktisadi İdari Bilimler

Fakültesi, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye

Ph.D. Student, Res. Asst. Department of International Relation, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Selcuk University, Konya, Turkey

<https://orcid.org/0000-0002-6625-3727>

<mmkulu@gmail.com> <mkulu@selcuk.edu.tr>

Bu belge ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kaynak gösterilmesi koşuluyla yayınlanmış makalenin tüm kullanımına (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma, dağıtma vb.) izin veren [Yaratıcı Ortaklıklar Atf-Gayriticari-Türetilemez 4.0 \(CC BY-NC-ND 4.0\) lisansı](#) altında yayınlanmaktadır:

This document is published under the terms of [Creative Commons Attribution-NonCommercial \(CC BY-NC\) License](#) which permits free use (such as link to the content or permission for its download, distribution, printing, copying, and reproduction in any medium) except change of contents and for commercial use, provided the original work is cited.

Giriş: *Bitmeyen İhanet: Emperyalizmin Gölgesinde Filistin Sorunu ve Uluslararası Hukuk* adlı kitabı elime aldığım da güçlü bir kimlik söylemine sahip bir eser olduğunu fark ettim. Kitap Türkiye’de yükselen Kudüs/ Filistin bilinci ve davası ile eşzamanlı olarak yayımlanmış bir çalışma. Yazarın söylemine katılır veya katılmazsınız ya da analizlerini yeterli bulursunuz veya bulmasınız ama eserde İslam dünyasını esas alan bir kimliksel bakışı olduğu kesin. Sorularımı bu çerçevede hazırlamaya çalıştım. Eserin yazarı değerli akademisyen Berdal Aral vakit ayırarak sorularımıza doyurucu cevaplar verdi. Çok teşekkür ederiz. Bu alandaki çalışmalarının devamını dileriz.

Öncelikli olarak dergimizle söyleşi yapma fikrini kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Hem eseriniz hakkında bilgi sahibi olmak hem de eserinizi ve sizleri daha geniş kitlelere tanıtılabilmek amacı ile sizlerle yazılı söyleşi yapmak istiyoruz.

Kısaca kendinizden bahseder misiniz? Akademik çalışma alanınız oldukça uluslararası, ne zamandan beri Filistin çalışmaları alanı ile de ilgileniyorsunuz?

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesi olarak çalışıyorum. Öncelikli çalışma alanım uluslararası hukuk olmakla birlikte, insan hakları, dış politika, uluslararası örgütler ve genel olarak İslam dünyası da özellikle bütünleşme meselesi açısından anlamaya ve yazmaya çalıştığım konu ve alanlardır. Disiplinler arası bir tahlil çerçevesi benimsemem, biraz da, lisansımı Uluslararası İlişkiler alanında yapmış olmamla ilintili olsa gerek.

Filistin sorunu, uzun bir süredir İslam dünyasının küresel sistem içinde yaşamakta olduğu dışlanmışlığın ve daha özel olarak Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün Müslüman-çoğunluklu ülkeleri ve azınlık konumundaki Müslüman toplulukları hedef alan işgal, silahlı müdahale, gizli operasyonlar ve vahim düzeydeki insan hakları ihlalleri karşısında genellikle pasif bir tutum alması çerçevesinde karşıma çıkan ana sorun alanlarından birisi olarak ilgilendiğim bir husustu. Ayrıca, yaklaşık on yıldan bu yana, Filistin sorununa ilişkin zaman zaman bazı makaleler, kitap bölümleri ve konferans tebliğleri kaleme aldım. Son dönemde Filistin sorununa bu denli yoğun biçimde odaklanmam, İstanbul Medeniyet Üniversitesi bünyesinde 2017 sonunda Uluslararası Kudüs ve Filistin Araştırmaları Birimi’nin kurulup, bu birimi idare görevinin tarafıma tevdi edilmesiyle de ilgili bir durumdur. Bu yeni dönem, aynı zamanda, İsrail’in ABD ile kol kola Filistin’i ortadan kaldırmayı hedefleyen planlarının iyice ayyuka çıktığı bir dönem olarak zuhur etti. Özellikle bu iki nedenle bu meseleye daha

külli olarak el atmam gerektiğini düşündüm; bunun sonucunda 2019 sonunda bu kitap çalışmam ortaya çıktı.

Eserinizde “.....hem meşruiyet hem de yasallık açısından bu devletin [İsrail'in] sorgulanabilir olduğunu” (s. 28) savunuyorsunuz. İsrail'in var olmasını (right to exist) veya self determinasyon hakkını kabul etmiyorsunuz. İsrail'in korsan bir devlet (s.300) olduğunu ileri sürüyorsunuz. Bu noktada İsrail bir devlet olmayıp Siyonist varlık (entity), her zaman bir mutlak kötülük, siyasal olarak haritadan silinene kadar parya bir devlet olarak mı kabul edilmelidir?

Benim görüşüme göre, İsrail ne uluslararası 'hukuk' açısından ne de 'meşruiyet' açısından 'yasal' bir devlettir. Sömürgeciliğin yavaş yavaş tarihe karıştığı bir dönemde zuhur etmiş, bu bölgeyi 1917'de işgal etmiş olan İngiliz manda yönetimi, Filistin halkının ezici çoğunluğunu oluşturan Arapların şiddetle karşı çıkmalarına rağmen, zorla, dayatmayla, sömürgeci-yerleşimci bir pratik olarak Filistin coğrafyasına, başka coğrafyalarda yaşayan Yahudilerin göçmesine imkân sağlamış ve onlara Filistin topraklarında birçok imtiyazlar vermiştir. Bu durum, self-determinasyon ilkesinin I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası hukukta etki doğurmaya başlamasının (da) bir sonucu olarak oluşturulan ve bu yüzden de klasik sömürgecilikten bazı açılardan farklı olan manda sistemlerinin temel varoluş nedeninin ihlâlidir. Dahası, Filistin'e ilişkin BM Genel Kurulu'nun 1947 tarihli Taksim Kararı da, kitapta tafsilatlı olarak ele alındığı üzere, yasa dışıdır. Ayrıca, Filistin'de mandater devletçe palazlanan Yahudiler zaman içinde çeşitli terör örgütleri kurarak özellikle 1930'ların başlarından itibaren bu topraklarda yaşayan Araplara yönelik tedhiş faaliyetlerin girişmişlerdir. Bu süreç, İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha büyük bir ivme kazanmış, İsrail devletinin kuruluşuna giden süreçte ve kuruluşun hemen akabinde BM planında Araplara bırakılmış olan toprakların yarısının Stern, Haganah ve İrgun gibi terör örgütlerinin Arap köylerini ve yerleşimlerini hedef alan acımasız etnik temizlik operasyonları sonucu İsrail'in eline geçmesiyle zirveye ulaşmıştır.

Bu tarihî arka planı ne Filistinlilerin ne de vicdan sahibi insanların unutmaması beklenmemelidir. İsrail'in ortaya çıkış süreci ve bir müddet sonra Filistin topraklarını bütünüyle gaspı, çok uzak bir geçmişte yaşanan olaylar dizileri değildir. Elbette ki, biz, Avrupalı sömürgeci güçlerce yerli halkların katledilmesi ve Batılı 'beyaz adam'ın buraları işgal, gasp ve talan yoluyla yurt edinmesiyle sömürgeleştirilmiş olan ve bir kaç asır önce bağımsız devletler olarak ortaya çıkmış olan ABD, Avustralya ve Latin Amerika'daki ülkelerin varlığını bugün sorgulamıyoruz. Hem aradan çok zaman geçmiş olması, hem de o dönemde sömürgecilik, işgal ve istilanın uluslararası hukukça yasaklanmamış olması nedeniyle, bu devletlerin varlığını günümüzde 'hukuken' geçersiz saymıyoruz.

Oysa Siyonist İsrail 20. yüzyılda sömürgecilik-karşıtı bir bilincin yaygınlık kazandığı bir dönemde, gözümüzün içine baka baka kurulan/kurdurulan sömürgeci-ırkçı-yerleşimci bir devlet olarak ortaya çıktı. Bir akademisyen olarak benim bu gerçeği göz ardı etme lüksüm herhâlde yok. Burada, hem Filistin'deki sosyolojik ve siyasî varlığı, hem devletliği, hem de ele geçirmiş olduğu topraklar üzerindeki egemenlik iddiaları hukuken geçersiz olan bir aktörden söz ediyoruz. Siyonist devlet, Filistin halkının gasp edilmiş haklarını kısmen dâhi telafi etmeyi düşünmediği gibi, bugüne dek işgal etmiş olduğu komşu Arap ülkelerine ait topraklardan *uluslararası hukuka uyma kaygısıyla* asla çekilmemiştir. (Sina'dan çekilmesi Mısır'la yapılan 1978-79 Camp David 'ihanet anlaşmaları' çerçevesinde olmuştur.) Gerçekte İsrail, saldırgan, uluslararası hukuku ve örgütleri tanımayan, sınırları belli olmayan, barış sevmeyen bir aktör olmaktan başka bir şey değildir.

Ama acı olan şu ki, bir terör, gasp, ve işgal devleti olan ve üstelik 1948'de devlet olarak zuhur ettikten sonra kendi sınırları içinde İsrail vatandaşı olarak yaşamak durumunda kalan Filistinlilere yönelik olarak o günden bu yana artan düzeyde sistematik ırkçılık yapan İsrail devletine karşı, uluslararası toplum ne yazık ki, 'parya' muamelesi yapmaktan inat ve ısrarla kaçınmış ve bugün de kaçınmaktadır. Kitabımda, İsrail'i Güney Afrika örneği ile karşılaştırarak Soğuk Savaş döneminde ülkedeki beyaz olmayan çoğunluğu karşı ırkçı Apartheid politikaları uygulayan ve komşu ülkelere karşı saldırgan politikalar benimsemiş olan bu devlete yönelik olarak BM'nin 1970'li ve 80'li yıllarda ambargo kararları aldığını ve böylece bu ırkçı devleti uluslararası toplumdan izole ederek onu 'parya' muamelesine maruz bıraktığını ifade ettim. Uluslararası baskılar ve ülke içindeki mücadele sonucunda 1990'ların ilk yarısında Apartheid sistemi tarihe karıştı. O nedenle, kitabım, aynı zamanda, hâkim küresel sisteme ve BM'ye ilişkin bu korkunç çelişkiye ve ikiyüzlülüğe yönelik bir isyan olarak da okunabilir.

Bütün bu gerçekleri göz ardı ederek İsrail'i 'normal' bir devletmiş gibi görmek ve göstermek, bence ne ahlâken, ne hukuken, ne de siyaseten kabul edilebilir bir tutum olacaktır.

İsrail kendisine karşı yürütülen hukukî ve BDS gibi şiddet içermeyen eylemleri kendisini meşrusuzlaştırmaya (*de-legitimization*) ve karalamaya (*defame*) yönelik faaliyetler olarak dünyaya kabul ettirmeye çalışıyor. Siz ise eserinizde “....müzakereler yoluyla İsrail'le barışa ulaşılması mümkün olmadığından Filistinlilerin direnişe devam etmesinin yanı sıra..... ambargo, diplomatik yalnızlaştırma ve Filistinlilerin askeri olarak desteklenmesi gibi zecri tedbirler yoluyla İsrail'i 'dize getirme' çabası içine...” (s. 29) girilmesi gerektiğini yazıyorsunuz. Yani ortada bir hukuk savaşı sonrasında Westphalian bir Filistin ulus devleti kurma projesi var.

Bu mücadeleden nasıl bir devlet çıkar? Bu devlet Ortadoğu'daki diğer 21 Arap devletinden farksız hayali/sanal (*virtual*) bir devlet mi olur; yoksa faziletli (*virtuous*) bir devlet mi? Tek devletli Filistin Devletinin yapısı nasıl olmalıdır? Kitabınızda bu konu ile ilgili herhangi bir ipucu yakalayamadım.

Şayet mümkün olursa, kurulacak bir Filistin devletinin *nasıl* bir devlet olacağı sorusu bence tâlî bir soru. Filistin'e ilişkin kök sorun, mazlum Filistin halkının kendi topraklarında 'yabancı' bir gücün işgal ve tahakkümü altında yaşamaya icbar edilmiş olmasıdır. Sömürgeci-yerleşimci bir devlet olan İsrail Filistin halkının kendisine ait topraklarında self-determinasyon hakkını hayata geçirmesini engellemiş ve bugün de engellemeye devam etmektedir. İşgalin ve sömürgeciliğin mağduru olan bir halkın sırf bu nedenle en temel hak ve özgürlükleri ayaklar altına alınmış olmaktadır. Kolektif olarak hürriyetinden yoksun bırakılmış olan bir halkın, 'bireysel' insan haklarından söz etmek abesle iştigaldir. Filistin'in haklı mücadelesini salt bir 'devlet kurma' meselesi olarak görmek de haksızlık olur. Topluca esaret altında olan Filistin halkı 'insan' olmanın gerektirdiği en temel ihtiyaçlarından bile çoğu zaman mahrum yaşamaktadır. En az altı milyon Filistinli kendi evinden uzak mülteci durumundadır; Siyonist devlet, üç milyon kadar Filistinlinin yaşadığı Batı Şeria'da (Doğu Kudüs dâhil) işgal güçlerine ait kontrol noktaları, keyfî tutuklamalar, sistematik şiddet, ev yıkımları, toprak gaspları, yasa dışı yerleşimler, utanç duvarı inşası, günlük aşağılamalar gibi yol ve yöntemlerle buradaki ahaliyi hayatından bezdirmektedir. İçinde iki milyona yakın insanın yaşadığı Gazze ise 2007'den bu yana kara, deniz ve havadan İsrail'in ablukası altındadır. Burada yaşayan halkın dış dünyayla irtibatı hemen hemen bütünüyle koparılmıştır; çünkü istisnâî durumlar bir yana, ne kara, ne deniz ve ne de hava yoluyla buraya kişilerin ya da eşyaların nakli söz konusu olabilmektedir. Gazze, bugün gıda ve ilaç gibi en temel ihtiyaçların bile kimi zaman karşılanamadığı bir 'açık hava hapisanesi' durumundadır. İsrail'de yaşayan ve bu devletin uyruğu olan 1,9 milyona yaklaşan nüfusuyla Araplar sistematik ırk ayrımcılığının ve dışlanmanın cenderesi altında yaşamaktadır. Burada ortaya konan tablo, Filistin halkının onlarca yıldır Siyonist devletin esareti altında yaşadığı gerçeğidir. Sömürgecilik mağduru birçok başka halklar gibi, Filistin halkının de self-determinasyon hakkına dayanarak bağımsız devlet kurma hakkı izahattan varestedir.

İleride kurulması söz konusu olacak olan Filistin devletinin Westphalian bir ulus-devlet olup olmayacağı meselesi Filistin'in kısmen veya tamamen kurtarılması sonrasında gündeme gelecek bir meseledir. Kuşkusuz, bu devletin ülkesi içinde, Filistin'de İngiliz manda yönetimi öncesinde bu topraklarda yaşayan Yahudilerin ve onların soyundan gelenlerin de eşit haklar temelinde Filistin devletinin vatandaşları olarak yaşamaları tabii olacaktır.

Filistin halkının yüksek eğitim düzeyi ve siyasî bilinci dikkate alındığında, özgür Filistin topraklarında, halkın iradesini esas alan, düzenli serbest seçimlerin yapıldığı, yargı bağımsızlığının güvence altında olduğu ve farklı siyasî partilerin serbestçe rekabet edebildiği bir siyasî yapının inşa edileceğini beklememiz tabiidir. Geçmişte sömürge yönetimi altında yaşamış halkların bağımsızlık sonrasında yaşadıkları tecrübe göstermiştir ki, sömürgecilik sonrasında kendi ülkelerinde bağımsız olarak yaşayan halkların kahir ekseriyeti, ülkedeki mevcut şartlar ne olursa olsun, –kimi zaman yoksulluk; kimi zaman siyasî baskı, v.s.-, kendilerine ve atalarına zulüm, aşağılanma, cahilliğe mahkûmiyet ve yoksulluk dışında hiçbir şey getirmemiş olan sömürgecilik dönemine hiçbir şekilde özlem duymamaktadır. O nedenle Filistin halkının özgürlük mücadelesini, “bunlar bölgede çokça olan yeni bir ‘baskı devleti’ kuracaklar” diyerek küçümsemek, kanaatimce, bir yandan İsrail’in zulüm ve işgal politikalarına arka çıkma anlamına gelirken, bir yandan da ‘atın önüne arabayı koyma’ olarak tavsif edilebilecek bir çarpıtma örneğidir.

İslam dünyasında İsrail sorunu ile ilgili olarak temelde iki farklı yaklaşım var: Bir kanat postmodernist söyleme uygun olarak 1967 sınırlarında bir Filistin devletini kabul ederken, silahlı direnişi kabul eden diğer kanat ise tek bir Filistin devletinden yanadır. Bu konuda iki yaklaşımın çeşitli alt türevleri de vardır. 1947’teki bölünmeyi reddeden bazı Arap devletlerinden sonra silahlı direnişi sürdüren Hamas da 2017’de iki devletli çözüme yeşil ışık yakmıştı. Kitabınızdan anladığıma göre, siz iki devletli çözüme, yani İsrail devletine karşı olup Filistinlilerin tüm Filistin toprağında egemenlik kurduğu tek devletli bir çözümden yanasınız. Bu konuda çatışmayı dönüştürecek çözümleri reddederek ya hep ya hiççi olmak tercihini mi kabul etmiş oluyorsunuz? İslam dünyasının İsrail karşısında nihai çözümü kısa veya orta vadede bulamaması durumunda, bu travmanın İslam dünyasını nasıl etkileyeceğini düşünüyorsunuz? Ayrıca Ahmedî Necat’ın İsrail’in “haritadan silinmesi” söyleminin İsraili şahinlerin elini güçlendirdiğini düşünüyorum. Haritadan silinmesi söylemini doğru bir söylem mi? Bu konudaki düşünceniz nedir.

Benim *Bitmeyen İhanet* kitabında ortaya koymaya çalıştığım olgu, Siyonist hareketin ve sonra devlet olarak zuhur eden İsrail’in baştan itibaren tüm Filistin’i işgal etme politikasını ana strateji olarak benimsediği gerçeğidir. Hem (manda yönetimi altında sınırları belirlenen) tarihî Filistin topraklarını tümüyle yutmak, hem de burada yüzyıllardır yaşayan Filistin halkını bu topraklardan söküp atmaya çalışmak, bu stratejinin ana sütunlarını oluşturmuştur. 1993’te başlayan Oslo ‘barış süreci’nin de ortaya koyduğu üzere, İsrail, Filistinlilerle yapılan/yapılacak anlaşmalar çerçevesinde, Filistin halkına, hiç olmazsa tarihî

Filistin topraklarının yüzde 22'sinde egemen devlet kurma hakkına kapı aralayacak bir çıkış yolunu bile çok görmüştür. Karşımızda kendisini ne hukukla ne de ahlakla bağlı sayan bir savaş makinesi vardır. Filistin'in dramı bugün öyle bir noktaya gelmiştir ki, Siyonist devlet, bugün, ABD Başkanı Donald Trump'ın da desteğiyle, Batı Şeria'nın büyük bölümünü, Doğu Kudüs'ün ise hemen hemen tümünü ilhak etmenin arifesinde bulunmaktadır. Bir zaman sonra belki de ortada bir Filistin kalmayacaktır. Bu şartlar altında, yani İsrail'in hiçbir çözüme kapı aralamadığı bir ortamda, bir akademisyen olarak benim İsrail'e ilişkin iyimser yaklaşımlar geliştirmem herhâlde hem akademik ciddiyet açısından önemli bir zaaf, hem de sağduyu kaybının tezahürü olan bir 'ahmaklık' örneği olacaktır. Filistin'i ve bu haklı davayı destekleyen uluslararası aktörleri Siyonist devlete yönelik politikalar konusunda âdeta seçeneksiz bırakan, İsrail'in kendi yapıp ettiklerinden başkası değildir.

İsrail'in hem kuruluşunun hem de yeni toprak işgallerinin bir yandan Arap dünyasında, bir yandan da İslam dünyasında yol açtığı travma çok derindir. Özellikle Arap dünyasında Soğuk Savaş döneminde pan-Arap milliyetçiliği ekseninde zuhur eden askerî darbelerin ana motiflerinden birisi, 'Filistin davası' olmuştur. İslam dünyasındaki İslamî hareketlerin özellikle 1990'lardan sonra yükselişi de, laik rejimlerin Siyonist İsrail'e ve genel olarak emperyalist güçlere karşı açık bir acziyet içinde olduğu kanaatinin Müslüman toplumlarda yaygınlık kazanmasıyla yakından ilişkilidir. Filistin sorunu sadece Filistin halkının değil, bu toprakların Kudüs'ü ve buradaki Mescid-i Aksa'yı bünyesinde barındırması itibarıyla, İslam dünyasının ortak meselesi ve hatta davasıdır. Dahası, Filistin'i tamamen ortadan kaldıran İsrail'in bir zaman sonra gözünü komşu Arap topraklarına ve ardından Türkiye topraklarına dikeceği ve böylece *arz-ı mev'ud*'un kapsamına giren yerlerde işgal hareketine girişeceğini öngörmek için kâhin olmaya gerek yoktur. Bu yönüyle İsrail heyulâsıyla mücadele, Filistin meselesinin de ötesinde, tüm bölge ülkeleri için vazgeçilmez bir hareket hattı olmaktadır. O nedenle Filistin'in yakın bir gelecekte İsrail tarafından tümüyle yutulması durumunda, İslam dünyasında şu türden gelişmeleri –kısa ve orta vadede- beklemek herhâlde şaşkırtıcı olmayacaktır: İsrail'le birçok alanda işbirliği yapan, Filistin'in bağımsızlık özlemlerini boğmak için Siyonist güçlerle iş tutan ve ABD ile bir çok alanda tavizkar işbirliği yapan Körfez ülkelerindeki krallıklar ve emirlikler ile Mısır gibi ülkelerde, mevcut meşruiyet krizleri daha da derinleşecektir; Filistin halkı arasında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün hemen hemen tüm siyasî sermayesi tükenecektir; İsrail'i uzun bir süre önce tanımış ve bu ülke ile diplomatik (ve, ekonomik ve siyasî) ilişkileri olan Türkiye gibi ülkelerde ve Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetler'de İsrail'le ilişkilerin bütünüyle kesilmesi konusunda çok güçlü bir kamuoyu baskısı oluşacaktır; başta Arap dünyası olmak üzere, İslam dünyasında önde gelen aktörler, Siyonist devlete karşı elde kalan tek mücadele zemini olan, bu

devlete karşı topyekûn ambargo kararı alma ve müşterek silahlı mücadele seçeneğini benimseme noktasına gelecektir; İslam dünyasında İsrail'e meyyaliet gösteren ve hegemonik Batılı güçlerle girift ilişkileri olan laik ve/veya işbirlikçi rejimlere karşı İslam coğrafyasındaki İslamî muhalefet çok önemli mevziler kazanacaktır; son olarak, 'Filistin çıkmazı', herhâlde, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın güçlendirilmesi ve kapsamlı bir entegrasyon sürecinin yapı taşı olarak yeniden yapılandırılması hususunda ortak bir iradenin zuhur etmesine sebebiyet verecektir. Netice itibariyle, çözümsüzlüğe mahkûm edilmiş olan Filistin sorunu, büyük bir ihtimalle, hem özel olarak Arap dünyasında, hem de genel olarak İslam dünyasında köklü siyasî ve kültürel dönüşümlerin habercisi olacaktır.

İsrail'in haritadan silinmesi söylemini salt bir *hamaset biçimi* olarak elbette ki doğru bulmam. Herkesin bildiği gibi, Siyonist devlet, karşıtlarını bile, uluslararası destekçilerini kendi etrafında daha fazla tahkim etmek için 'kullanma' hususunda pek mahirdir. Asıl odaklanılması gereken nokta, Filistin'e verilmesi gereken kapsamlı destektir. Bu destek de, sadece moral destek ya da ekonomik yardım değil, Filistin mücadelesinin zafere ulaşması için gereken *her türden* destektir. O nedenle kendi ülkesi ya da İslam dünyası adına konuşan devlet yetkililerinin *az söz edip çok iş yapması* asıl tarz-ı hareket olmalıdır.

İsrail'siz/ Siyonist'siz bir Ortadoğu bölgedeki diğer sorunların çözümü için bir başlangıç ise diğer sorunlarımızı nasıl çözeceğiz. Kendi aramızda bölünmüş bir yapımız var. İslamizm/Laisizm, Arabizm/Selefizm, Pantürkizm/yeni Osmanlıcılık, Farsçılık/ Şiilcilik gibi farklı yaklaşımlar birbiri ile mücadele ettiği gibi Yahudilik/Siyonizm konusunda bir birlik yok. "Filistin'in kurtuluşu"nun aynı zamanda "İslam dünyasının kurtuluşu"nu başlatacağı söyleminin kolay kolay gerçekleşmesi zor gibi. Bu noktada asıl sorun İslam devletleri arasında bir birlik olmaması mı, yoksa ortak insani değerlerin (shared human values) olmaması mı?

Siyonist hareketin ve ardından 1948'de kurulan İsrail'in özellikle Ortadoğu coğrafyasının barış, huzur, refahı üzerinde yol açtığı korkunç yıkımı göz ardı ederek yapılacak tahliller eksik ve hatta faydasız olacaktır. İsrail bu bölgeye kan, gözyaşı ve yıkımdan başka bir şey getirmemiştir. Komşu Arap ülkeleri İsrail'le giriştikleri savaşlarda hem büyük bir insan kaybına, hem de önemli bir toprak kaybına uğradılar. Bu devletler İsrail'in sonu gelmeyen saldırganlıkları nedeniyle kaynaklarının önemli bir bölümünü askerî harcamalara akıtmak zorunda kaldılar. Soğuk Savaş boyunca kendi halkları üzerinde tasallut kurmuş olan Arap yönetimler, çoğu zaman, 'Siyonist düşmana karşı saflarda gedik açtırmama' bahanesiyle kendi halklarının özgürlük taleplerini kulak ardı ettiler. İsrail sadece cephe ülkesi olan Arap ülkelerine yönelik olarak değil, aynı

zamanda Irak, Tunus ve Sudan gibi daha uzak coğrafyalarda bulunan bazı Arap ülkelerinin topraklarında da zaman zaman hava saldırıları düzenledi, askerî operasyonlarda bulundu. Onlarca yıl boyunca, Siyonist devlet, Lübnan ve Suriye gibi cephe ülkelerde birçok kez kirli askerî operasyonlar yapmaktan geri durmadı. Dahası, Lübnan İsrail tarafından birkaç kez işgale uğradı. Filistin felaketinin yol açtığı mülteci sorunu nedeniyle yüzbinlerce Filistinli komşu Arap ülkelerine sığınmak zorunda kalırken, bu durum önemli bir bölümü 'yoksul' sayılabilecek Ortadoğu ülkeleri için büyük bir ekonomik ağırlık oluşturdu. Yine unutmamak gerekir ki, ABD liderliğinde bölgeye yapılan emperyalist müdahaleler, işgal ve istilalarda hemen her zaman İsrail'in kışkırtıcı parmağı da olmuştur. 2003'te ABD'nin Irak'ı işgaline yol açan süreçte, hem ABD'deki Siyonist lobilerin, hem de İsraili yöneticilerin Bush yönetiminin bu toprakları işgal etmeyi fikrisâbit hâline getirmesinde önemli bir etkisi olmuştur. İsrail halkının kahir ekseriyeti ile İsrail'i yönetenler Arap dünyası ile eşitliğe dayalı 'barışçıl' ilişkiler kurma konusunda son derece isteksizdirler; bunun yerine, genelde, Siyonist devletin işgalci ve yayılmacı politikalarının devamından yana tavır koymuşlardır. Hem devlet olarak İsrail'in husule gelmesi, hem de bu devletin bitmeyen saldırganlıkları nedeniyle, Ortadoğu bölgesinde yaşayan halkların huzur ve refahına ayrılması gereken kaynakların önemli bir bölümü bu devlete karşı sürekli olarak teyakkuzda olunması zarureti nedeniyle heba edilmiştir.

Ortadoğu'nun kalbine bir hançer gibi saplanmış olan İsrail'e karşı ortak mücadele, bu coğrafyada bulunan devletlerin ve halkların sükûna ermesi için' elzemdir. Direniş stratejisi ile Siyonist devlete karşı kazanılacak olan her mevzi, aynı zamanda Arap Ortadoğu'sunun kendi içinde Avrupa Birliği türü bir bütünleşme sürecine girmesine önemli bir katkı sağlayacaktır. Buna karşılık, Arap ülkelerinin bu dağınık ve parçalı hâlleri devam ettiği müddetçe, ne Filistin'in özgürlük mücadelesi hedefine ulaşabilir, ne de İsrail'in komşu Arap coğrafyalarına yönelik saldırgan politikaları sona erer. Filistin sorunu konusunda bir bütün olarak İslam dünyasının da elini taşın altına sokması ve İsrail'e karşı en başta topyekûn yaptırımlar yoluyla 'direniş' stratejisini benimsemesi zorunludur. Kudüs'ü Siyonist düşmana terk etmiş olan bir İslam dünyasının ne özgürlüğünden, ne de izzetinden bahsedilebilir. Kudüs ve Filistin'in kurtarılması için verilecek mücadele kaçınılmaz olarak 'kolektif' nitelikte olacaktır. Bu mücadelede anti-Siyonist Müslüman cephe mevzi kazandıkça, bu bloğun hem özgüveni artacak, hem de Müslüman devletler ve toplumlar ümmetin bir bütün olarak iktisaden, siyaseten, hukuken ve askerî olarak birlik içinde hareket etmesi gerektiğinin farkına varacaklardır.

Hiç kuşkusuz Filistin'in kurtuluşu İslam dünyasındaki tüm sorunları otomatik olarak ortadan kaldıracak değildir. Ne var ki, unutmamak gerekir ki, Sünni/Şii mezhepçiliği, Fars/Arap/Türk milliyetçilikleri, ve İslamcılık/laisizm gibi ayrımlar ve potansiyel çatışma alanları, dâhilî değil daha çok 'haricî' senaryoların

uygulamaya konmasıyla birlikte bu coğrafyada boy vermiştir. ABD'nin Irak'ı işgali, sayısız katliam ve işkenceleri, ve burada Sünni-Şii ayrımını kışkırtıcı açık-gizli operasyonları olmasaydı, ne DAEŞ gibi bir örgüt ortaya çıkacak, ne de Sünni-Şii gerginliği bu noktaya erişecekti. Elbette ki, İsrail tehdidinin izale edilmesinden sonra, Amerikan ya da söz gelimi İngiliz emperyalizmi bölgeden elini çekecek değildir. Lâkin değişen dengeler ve bölge ülkeleri arasında Siyonist güçlere karşı ortak mücadeleye girişmiş olmanın (da) tetiklemiş olduğu bütünleşme süreçleri nedeniyle, Arap dünyasının bu yıkıcı güçlere karşı direnci eskisinden çok daha fazla olacak; ortak birlik fikrinin yol açtığı dayanışma ve işbirliği zemini hiç olmadığı kadar güçlenecektir. Başka bir deyişle, birlikten güç doğacaktır. Hem Arap dünyası içindeki sorunların hem de daha genel olarak İslam dünyasına mensup aktörler arasındaki uyuşmazlıkların 'emperyalizmin gölge etmediği' bir zaman ve zeminde çözümünü şimdi olduğundan çok daha kolay olacaktır. Unutmamak gerekir ki, Müslüman toplumların sahip olduğu ortak değerler, bu toplumların güçlü ümmet bilinci ve dünyaya ilişkin tasavvurları arasındaki güçlü örtüşme, onların 'aynı gemide' olduklarına ve kader birliği ettiklerine ilişkin güçlü bir bilinç oluşturmuştur. Böyle bir bilinç zemininde, devletler-arası bütünleşme süreçlerinin derinleştiği bir noktada, dahası, emperyalist güçlerin fitne ve bozgunculuklarının önemli ölçüde akamete uğratıldığı bir bağlamda, Müslüman ülkeler ve toplumlar arasındaki sorunların çözümü hiç de zor olmayacaktır. İsrail-sonrası bir dünyada Müslüman aktörler arasındaki sorunların çözümüne ilişkin olarak, bugün olduğundan çok daha etkili ortak mekanizmaların kurulması muhtemeldir. 'İslam'ın tüm düzlemlerde merkez konumda olduğu, hukuk, ahlâk, kültürel çoğulculuk ve adaletin kamusal politikaların temel hedefini ve ana çerçevesini oluşturduğu, farklı fikir ve yaklaşımların siyasî arenada özgürce temsil edildiği bir kurumsallaşma içinde, güçlü ortak değerler üzerine bine edilecek olan Müslüman ülkeler arasında, hem mezhep çatışmalarının, hem milliyetçi rekabetin, hem de siyasî ve hukukî uyuşmazlıkların yol açtığı gerginliklerin şiddete başvurulmaksızın hâlli çok daha kolay olacaktır.

En kötü senaryoyu düşünelim, işgalin devamı. Bu geçiş süreci nasıl olmalı? Sadece direniş içinde mi geçmeli yoksa ara çözümler bulunmalı mı? Bu süreçte Osmanlıdaki millet sisteminde Yahudilerin durumu gibi bir yapının geçici olarak İsrail'in işgal ettiği yerlerdeki Filistinli Müslümanlar için kurulması mümkün olabilir mi? Bu düşünceyi Sari Nusseibeh *Bir Zamanlar Bir Ülke* başlıklı kitabında Filistinlilerin ikinci sınıf vatandaş olarak politik haklar olmadan, sadece medenî haklara sahip topluluk olarak yaşayabileceğini yazar. Bu durumu hukuksal olarak nasıl değerlendirirsiniz?

Zaten şu anda Siyonist devletin oldubittilerinin yol açtığı gidişat, Filistin halkının, aynen Britanya İmparatorluğu'nun 1917'de ilân ettiği Balfour Bildirisi'nde Filistinli Araplar için öngörmüş olduğu 'siyasî aktör' olmaktan mahrum edilme ve salt bir 'toplumsal grup' olarak yaşamaya icbar edilme noktasına geri dönüş olarak okunabilir. Bugün İsrail işgali altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin salt medenî haklara sahip, aşığılanmış ve tahakküm altına alınmış, self-determinasyon hakkı çöpe atılmış bir halk olarak yaşaması, İsrail açısından bir 'yönetim modeli' ya da 'siyasî teklif' değil, işgal ve zulmün yol açtığı, bir yanılla 'savaş suçu', bir yanılla da 'insanlık suçu' teşkil eden sömürgeci gasptan başka bir şey değildir. Bunu Osmanlı 'millet sistemi'yle kıyaslayarak 'meşrulaştırmaya' çalışmak ancak bir göz boyacılığı ve aldatma stratejisidir. Millet sisteminde, söz gelimi, Yahudiler toprakları işgal yoluyla gasp edilmiş bir topluluk değildi. Daha da ötesi, bu topluluğun medenî ve kültürel hakları asırlarca Avrupa devletlerinde olduğundan çok daha ileri seviyede korunmaktaydı. Dahası, bugün, self-determinasyonun bir 'hak' olarak tanındığı, hem bireysel hem de kolektif insan haklarının uluslararası hukukun mütemmim cüzünü teşkil ettiği, ve ayrıca, askerî güç yoluyla ülke/toprak kazanımının yasaklandığı bir dönemde, geçmişteki Osmanlı millet sistemi tecrübesini anakronik bir şekilde Filistin halkının egemen devlet kurma hakkını boğmak için 'kullanmak', hem akademik açıdan sorunlu, hem de ahlâken kabul edilemez bir yaklaşımdır.

Bugün, İsrail'in Filistin topraklarındaki işgalinin biteceğine dair ufukta hiçbir işaret yoktur. Yukarıdan beri söylemek istediğim şey, İsrail'le uzlaşma zemininin Siyonist devlet tarafından zaten daha baştan yok edildiği gerçeğidir. Sizi gasp ve tehditle kendi evinizden çıkararak evinize yerleşen ve direnmeniz hâlinde sizi öldürecek denli gözü dönmüş olan birisi ile uzlaşma zemininin daha başlangıçta mevcut olmadığını söylemek gerekir. Filistin tarafı ve genel olarak Siyonist devletin komşusu olan Arap devletleri, hem Soğuk Savaş döneminde hem de sonrasında İsrail'e yönelik olarak defalarca açıktan ya da örtük olarak barış teklifinde bulundular. Bu tekliflerin içeriği kabaca şu formülde bulunabilir: "işgal ettiğin Filistin (1967 sınırları) ve Arap topraklarından çekil; seni tanıyalım, barış anlaşması yapalım." Siyonist devlet, sadece Mısır ve Ürdün'le tamamen kendi istediği şartlarda barış anlaşmaları yapmış, buna karşılık, Oslo 'barış süreci'nde görüldüğü üzere, Filistin tarafıyla imzaladığı anlaşmaları 1990'lı yıllar boyunca ihlâl etmekten uzak durmamış, ve dahası Batı Şeria'daki işgalini daha da derinleştirmiştir. İsrail'e yönelik olarak Filistinlilerin ya da Arap dünyasının 'ara çözümler' üretmesi için karşılarında şöyle ya da böyle kendileriyle barış yapmak isteyen bir gücün olması gerekir. Oysa İsrail'in böyle bir niyetinin olmadığı bugün artık herkesin malûmudur.

Eserinizde modernizm, emperyalizm, hukukçuluk (legalism) gibi yaklaşımlar yanında, post-Siyonist söyleme yakın olan eleştirel ve ilerici

hukuk çalışmalarının bazı yönlerine de çok ciddi eleştirel yaklaşmışsınız. Kitabınızı okuduğum zaman sizleri Filistin'in kurtuluşu için mücadele (struggle) ederken hukuku 'direniş' olarak (law as resistance) gören radikal hukuk çalışmalarına veya eleştirel direnişçi (critical-resistant) yaklaşıma yakın gördüm. Bu noktada, hukuk ile politika arasında kesin bir ayrımı gören klasik liberal yaklaşımların tersine hem hukuku hem de direnişi bir arda götürmenin sağlayacağı fırsatlar/tehditler nelerdir? İsrail çalışmaları eleştirel yaklaşımların en etkili olduğu alan olup İsrail eleştirisinden (criticism of Israeli) antisemitizme kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. İsrail, İsrail eleştirisini bile "yeni antisemitizm" olarak adlandırmaktadır. Türkiye'de her alan gibi bu alanın da çeviri merkezli ilerlediğini düşünüyorum. Filistin/Kudüs bizim için çok önemli olmasına rağmen bu alanla ilgili akademik çalışmalar, Batıya göre oldukça zayıf. Türkiye'de akademik manada ciddi bir İsrail eleştirisinin veya Filistin savunmasının yapılamamasının sebepleri nedir?

Filistinlilerin hukuk mücadelesi ile sahadaki direnişleri, birbirinin alternatifi değil, birbirini tamamlayan, eşgüdüm içinde götürülmesi gereken ortak bir mücadeledir. İsrail ile Filistinliler arasındaki korkunç güç asimetrisi dikkate alındığında, Filistinlilerin işgalciye karşı direnişinin kendi başına Filistin'e özgürlük getirmeyeceği açıktır. Filistin'in özgürleşmesi yolunda, başta self-determinasyon hakkı olmak üzere, uluslararası hukuk çerçevesinde Filistin halkının sahip olduğu haklara tüm uluslararası platformlarda öncelikli olarak Müslüman ülkelerce vurgu yapılması büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda, en başta BM organları olmak üzere, çeşitli uluslararası örgütler nezdinde İsrail'e karşı iktisadî-ticarî, sosyal-kültürel-egitimsel, askerî ve siyasî yaptırım kararlarının alınması için uzun soluklu bir mücadele de başlatılmalıdır. Bu türden bir strateji sistematik ırkçılığa yaslanan Apartheid Güney Afrika'sına karşı 1970'li ve 80'li yıllarda başarılı bir şekilde hayata geçirilmiştir. Siyonist İsrail'in anladığı bir tek dil vardır: güç, baskı, zorlama.

Hukukun adaletin emrinde olması için, hukuk ile siyasetin birbirini tamamlayıcı nitelikte olması gerekir. Toplumsal ve siyasal bağlamdan yalıtılması hâlinde, hukukun zulüm, baskı ve sömürünün, ve, genel olarak, güç dengesinden kaynaklanan statükonun noteri konumuna gelmesi kaçınılmaz hâle gelebilir. İnsan hukuk için değil, hukuk insan içindir. Bu ise hukuka bütünüyle özerk bir alan tanıyan (bazı) (liberal) yaklaşımların ne kadar sorunlu olduğuna işaret etmektedir. Hukukun bağlamının, oluşum şartlarının ve hedeflerinin en az hukuk kuralının kendisi kadar önemli olduğunu düşünüyorum. Benim bu bağlamda uluslararası hukuka dair yaklaşımım hukukun anti-empyrist bir yönelimde olması ve hakkı ve adaleti ayakta tutmayı hedeflemesi gerektiği yönündedir. Bu da beni herhâlde uluslararası hukuktaki 'eleştirel' düşünce akımına yaklaştırmaktadır. Lâkin buna rağmen,

pek çok eleştirel uluslararası hukukçunun Filistin meselesinde sınıfta kaldığını düşündüğümü de belirtmem gerekir. Özellikle Batılı eleştirel uluslararası hukuk ekolüne mensup olan birçok akademisyen, emperyalizmin ve saldırganlığın mağduru olan birçok başka halkların ve/veya azınlık gruplarının mağduriyetinin giderilmesi için genelde hakkaniyetli çözümler önerirken, iş Filistin'e geldiğinde, bunların kahir ekseriyeti, Siyonist devletin işgal ve etnik temizlik sonucu elde etmiş olduğu kazanımların çok önemli bir bölümünü hukuken 'kabul edilebilir' görmüştür/görmektedir. Kitabımda bu akademik çifte standarda ve ikiyüzlülüğe de geniş yer ayırdım.

Öte yandan, Siyonist devlet kendisine yönelik her türlü eleştiriyi anti-Semitizm (Yahudi düşmanlığı) olarak pazarlama işgüzarlığını temel bir strateji olarak benimsemiştir. Bunu yaparken, İsrail, sürekli olarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da, Nazilerin ve Nazilerle işbirliği yapan birçok Avrupa ülkesinin eliyle hayata geçirilen Yahudi soykırımına (Holokost) hatırlatmalarda bulunmaktadır. Siyonist devletin Batı'dan soykırım karşılığı istediği diyet, sadece Avrupa'nın tarihindeki bir kara leke olan bu soykırımla hiçbir alâkası olmayan üçüncü bir halkın –Filistinlilerin- topraklarının gasp edilerek burada bir Yahudi devletinin kurulmasına arka çıkmasıyla sınırlı değildir. Bu devlet, aynı zamanda, İsrail'in tüm yayılmacı politikaları ve işlediği insanlık suçları karşısında Avrupa'nın sessiz kalmasını, ve hatta her kayd ü şartta kendisini desteklemesini talep etmektedir. İstisnalar bir yana, Siyonist güç odakları ve lobiler bugün, hem ABD'yi hem de kısmen Avrupa'yı hem siyaset düzleminde, hem hâkim medya bağlamında ve hem de akademyada önemli ölçüde teslim almış görünmektedir. Benim kaleme aldığım metinler ve kitap çalışmam, bir etnik ve/veya dini kategori olarak Yahudileri değil, İsrail'i ve Siyonizm'i hedef almaktadır. Zihni ve entelektüel olarak beslendiğim kaynaklar içinde, pek çok Yahudi kökenli yazar, akademisyen ve düşünür vardır. (Ilan Pappé, Noam Chomsky, Avi Shlaim, v.s.) Dahası, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan Yahudi soykırımının (o dönemde yaşanan başka soykırımlarla birlikte) insanlık adına üzülmemizi gerektiren çok trajik bir hadise olduğunu ve buna sebebiyet verenler açısından bu yaşananın utanç verici olduğunu düşünüyorum.

Türkiye'de 'Filistin sorunu' konusunda mevcut kitap sayısı, ülkemizde telif eser üretiminin oldukça cılız olduğu dikkate alınınca, yüksek görünmektedir. Bundan memnuniyet duymamız gerekir. Demek ki, akademya mensuplarımız, gazeteci, yazar ve düşünürlerimiz Filistin konusunda epeyi hassaslar. Bu, işin sevindirici yanı...Bir de madalyonun bir başka yüzü var ki, siz ona isabetle temas etmişsiniz. Filistin sorununa ilişkin akademik nitelikli, sistematik bir tez ya da duruş üzerine bina edilmiş, özgün kaynaklara yaslanan, meseleyi kendi bütünlüğü içinde anlama, açıklama ve anlatma çabası içinde olan çalışmalar, ne yazık ki çok az. İşin daha da ilginci, Türkiye'de Filistin sorununa ilişkin çok sayıda kitap çalışması olmasına rağmen, meseleyi 'uluslararası hukuk'

açısından irdeleyen tek bir kitap olmadığını *Bitmeyen İhanet* kitabımı yazarken dehşetle fark ettim. Oysa Filistin sorunu, her şeyden önce bir *uluslararası hukuk* sorunudur. Dahası, Filistin davasının uluslararası platformlardaki mücadele seyrinin yaslanaacağı dil, kaçınılmaz olarak uluslararası hukukun dili olacaktır. Siyonist İsrail, daha başlangıçtan itibaren, işgal ve istilalarını *uluslararası hukuk çerçevesinde* 'savunmaktan' geri durmamıştır. Öte yandan, birçok başka alanda olduğu gibi, Filistin çalışmaları konusunda da, Türkiye'de akademik seviyenin iç açıcı olmadığını söylemek gerekir. Burada ele aldığımız Filistin meselesi konusunda Türkiye'de yapılan çalışmaların istenen düzeyde olmayışının birden çok nedeni olduğunu düşünüyorum: birincisi, akademik çalışmalarda genelde önde gelen Batılı kaynaklar ya da yazarlar referans noktası olarak kabul edildiğinden, onların söylediklerini 'tekrarlamak' birçok akademisyene mâkul bir tavır gibi görünmektedir; ikincisi, daha ziyade akademya dışında olan yazarların önemli bir bölümü, daha çok duygusal nedenlerle konunun bir ucundan tutmak istemekte, bunu yaparken meselenin kühüne yeterince varmadan, Filistin sorununu bir bakıma 'hikâye etmektedir'; üçüncüsü, Filistin meselesini 'içeriden' anlama çabası içinde olanların ve/veya Arapça kaynaklara vakıf olanların önemli bir kısmı ise disiplinler kaygılar gütmemekte, konunun sağlam bir zemin ve bağlam içine oturtulması için gerekli olan dış politika, uluslararası sistem, Ortadoğu, uluslararası kurumlar ve uluslararası hukuk gibi bilgi alanlarını ihmal etmektedirler. Bu da bu çalışmaların literatüre dikkate değer katkı sunmasını zorlaştırmaktadır; dördüncüsü, Türkiye'nin İsrail-Filistin meselesine ilişkin resmî politikalarının hem geçmişte hem de bugün kendine özgü bir tez çerçevesinde şekillendirilmemesi, bunun yerine Türkiye'nin BM kararlarını kendisine referans alması nedeniyle, konuya ilişkin daha derin araştırmalar gerektirecek alternatif yaklaşımlar için güçlü motivasyonlar husule gelmemektedir.

Trump'ın barış planı hakkındaki yazınızın "Mücadelenin yol haritası" kısmında Kudüs'e çok önem verdiğiniz anlaşılıyor. Bu konuda bir videonuz da var. Akademik yazım geleneği olarak kültürelci/kimlikçi bir anlayıştasınız diyebilir miyiz? Bu yaklaşım açmazlara ne tür cevaplar verebiliyor.

Kuşkusuz Kudüs Müslümanlar için mübarek bir şehirdir. Müslümanların ilk kiblesi ve dahası Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) mucizevi Mirac yolculuğunun başlangıç noktası Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'dır. Bu hakikate olan inanç ve Kudüs'e bağlılık Müslüman bilincinin kurucu unsurlarından birisidir. Kudüs'te barış ve huzurun hâkim olduğu dönemler özellikle İslam devletlerinin bu topraklarda hükümrân olduğu dönemler olmuştur. Bu hakikatin dünya Müslümanlarının Filistin mücadelesine yönelik yaklaşımına etki etmemesi düşünülemez. Bu tutumu diğer din mensuplarının ya da kültürel grupların

haklarını dışlayıcı bir tür 'kültürel özcülük' olarak görmek hakkaniyetli bir yaklaşım olmaz. Buraların Tanrı tarafından kendilerine vaat edilmiş topraklar olduğunu iddia edenler, Müslümanlar değil, Yahudilerdir. Siyonist Yahudilerin büyük çoğunluğuna göre, içinde Filistin topraklarının ve Kudüs'ün de olduğu, Ortadoğu coğrafyasında çok geniş bir alana yayılan topraklar, ilâhî irade ile 'tüm başka halklara karşı üstün kılınmış olan' Yahudilere tahsis edilmiştir. Birçok Siyonist Yahudi'nin bakış açısına göre, Tanrı'nın vaat ettiği toprakların Filistinlilerle kendileri arasında taksimini öngören müzakerelerin yapılması, abesle iştigaldir. İşte, asıl özcülük budur. Filistinlilerin ve genel olarak Müslüman aktörlerin Filistin'e ve Kudüs'e ilişkin argümanlarının yaslandığı normatif çerçeve, din-temelli değil, seküler temelleri olan carî uluslararası hukuk kurallarıdır. İslam dünyasını birçok tahlilimin ana çerçevesi ve/veya tahlil unsuru olarak benimsemiş olmam, hem İslam'ın vaz ettiği değer, tasavvur ve ilkelerin ve dolayısıyla Müslüman aktörlerin daha âdil ve hakkaniyetli bir küresel düzenin inşası için elzem olduğunu düşünmem, hem de aralarında çok kapsamlı ve derinlikli ortak paydalar olduğunu düşündüğüm İslam dünyasına mensup aktörlerin, Avrupa Birliği benzeri, kapsamlı bir bütünleşme/entegrasyon sürecine girmesinin zaruretine inanmamdan dolayıdır. Daha da ötesi, bunun, 11 Eylül terör saldırıları sonrasında İslam dünyasını hedefe koyan ABD'nin, bazı Batılı müttefikleriyle birlikte başlattığı 'teröre karşı küresel savaş' sürecinde bir tür 'yeni-sömürgeciliğe' dönüşen emperyalist saldırılar karşısında, ayakta durabilmeleri için Müslüman aktörlerin elindeki en sağlam tutamak noktası olduğunu düşünüyorum. Öte yandan, her bütünleşme sürecinin ve uluslararası örgütlenme çabasının kaçınılmaz olarak 'seküler' ortaklıklar etrafında olması gerektiğini ileri sürmek, bir tür 'laik özcülük' ya da 'laik köktencilik' olarak değerlendirilebilir. *Bitmeyen İhanet* kitabımda Filistinlilerin *Müslüman oldukları için* haklı olduklarını söylüyor değilim. Bunun yerine, Filistinlilerin, yüzyıllardır üzerinde yaşadıkları toprakların sömürgeci-emperyalist güç ve odakların tezgâhı ve dayatmasıyla başka bir halk tarafından –Siyonist Yahudiler- gasp edilmesi nedeniyle, mağdur ve mazlum bir halk olduğunu ve tam da bu nedenle onların self-determinasyon hakkı çerçevesinde tüm Filistin topraklarında devlet kurma hakkına sahip olduklarını ileri sürüyorum.

İslamcı post-kolonyal ve anti-emperyalist söyleme uygun olarak eserinizde İslam dünyasına önemli roller yüklemiştir. Bunun hangi değerler üzerinden gerçekleşeceği hakkında fikriniz nedir? Bir kısmı sadece pseudo olan İslami anti-emperyalist söylemin bir konu üzerinden birleşmeleri mümkün mü? Demokratikleşme ve sosyal adalet olmadan, Pan-İslamist veya siyasal İslamcı yaklaşımlar bunu nasıl başarabilecekler? İslam toplumlarının bu süreçte reforma ihtiyacı yok mu?

İslam dünyasına mensup devletlerin ve diğer Müslüman aktörlerin bugünkü dağılık hâli devam ettiği müddetçe, Müslüman dünyanın hakikî manada bir 'uluslararası aktör' olarak temayüz etmesi mümkün olamaz. Ortak bir aidiyet bilinci olan Müslüman halklar, bugün, hem coğrafi olarak süreklilik içinde olan, hem de uzun bir süre sömürgeciliğin ve/veya emperyalist tasallutun mağduru olan Müslüman-çoğunluklu ülkelerin, kendi aralarında zaman içinde 'birliğe' dönüşecek (Avrupa Birliği türü) giderek derinleşen bir işbirliği içinde olmalarını istemektedir. Gerçekten de, bu işbirliğini gerekli kılan birçok sebep vardır. Bunların önde gelenleri şunlardır:

İslam dünyasını hedef alan ve başta ABD olmak üzere emperyalist odaklardan kaynaklanan askerî işgal, askerî müdahaleler, saldırganlık, yıkıcı örtülü operasyonlar, askerî darbe teşvikçiliği, iç savaş kıskırtıcılığı, 'istenmeyen' rejimleri hedef alan kapsamlı yaptırımlar, işbirlikçi despotik yönetimlerin desteklenmesi, ve genel olarak İslam coğrafyasını istikrarsızlaştırma çabaları, Müslüman ülkelerin tek başlarına ayakta durmalarını ve/veya güçlü bir direnç göstermelerini âdeta imkânsız kılmaktadır. Daha basitçe ifade etmek gerekirse, sömürgelerin birkaç on yıl önce tarihe karışmış olduğu bu post-sömürgecilik döneminde, gemi iyice azyıya almış olan emperyalist güçler ve onların bölgesel işbirlikçileri (başta İsrail) İslam dünyasını fiilî olarak (*de facto*) âdeta yeniden sömürgeleştirmek, yani kendisine bütünüyle tâbi kılmaya çalışmaktadır. Arap Baharı'nı boğmak için emperyalist odakların ve onların yerli işbirlikçilerinin bu süreçte göstermiş olduğu canhıraş gayretkeşliğin bütün amacı, İslam dünyasının kalbi olan Arap dünyasının bu yarı-sömürge durumuna son verecek yerli değerlere ve halk iradesine yaslanan yönetimlerin işbaşına gelmesini engellemektir. O nedenle güçlü bir örgüt çatısı altında derinleşen bir işbirliğine odaklanan ve 'ortak dayanışma' düsturu ile hareket eden bir İslam dünyasının emperyalist odakların salvolarına karşı daha güçlü bir direnç sergilemesi mümkün ve muhtemeldir. Taraf devletlerin birbiri ile eşgüdüm içinde müşterek bir dış politika oluşturması ve askerî ittifak ilişkisine girmesi sayesinde bütünleşme sürecini hayata geçirecek olan Müslümanlar-arası bir örgütün (ve hatta örgütlerin) üyelerinin, hem siyasî hem de askerî olarak özgül ağırlıkları artarken, özgüvenleri de yükselen bir seyir izleyecektir. Dahası, birbiri ile derinleşen ilişki içine giren Müslüman ülkelerin, en başta sınırdaş Müslüman ülkelerin aralarında mevcut olan uyumsuzlukların hâlli de, şu iki nedenle kolaylaşacaktır: birincisi, örgüt içinde oluşturulacak ortak çözüm platformlarının varlığı; ikincisi, örgüt içindeki şeffaf ilişkilerin oluşturduğu zeminde üyelerin birbirlerine daha fazla güvenmeleri. Bu bütünleşme sürecine direnecek olan (işbirlikçi) yönetimler de, muhtemelen, başlangıçta istemeseler de, kendi halklarının baskısı nedeniyle 'kervanın yolda düzüleceği', İslam birliği hedefine kilitlenmiş olan bu "uzun ince yolculuğa" iştirak etmek zorunda kalacaktır.

İslam dünyasının bütünleşmesini gerekli kılan bir başka unsur ise, Müslüman ülkeler arasındaki iktisadî ve ticarî işbirliğinin çok alt düzeyde olmasıdır. 1969'da kurulan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın bu işbirliğini daha üst bir noktaya çekmek için gösterdiği (sınırlı da olsa) tüm çabaya rağmen, Müslüman ülkelerin kendi aralarındaki ticaret, toplam ticaretlerinin beşte birini dâhi bulmamaktadır. Dahası, bu küreselleşme çağında başka devletler grubunun bir çok alanda derinleşen işbirliği yaptığı, ekonomik bloklaşmanın yaygınlaştığı bir dönemde, İslam dünyasına mensup aktörlerin entegrasyon çabası içine girmekten uzak durması, İslam dünyasını (başkalarına kıyasla) daha fazla yoksullaştıracaktır. Günümüzde daha fazla refah için iktisadî blok olarak bir araya gelen devletler grubu arasında daha fazla ticaret, daha fazla ortak yatırımlar, üye ülkeler arasında malların, sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması, geniş yetkilere sahip ortak karar alıcı organların oluşması, bütünleşme misyonu ile donatılmış örgütlere, ortak düzenleme konusunu oluşturan alanlarda, üye devletlerce egemen yetkiler aktarılması olmazsa olmaz koşullardır. Avrupa Birliği ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Topluluğu (ASEAN) gibi bütünleşme amaçlı örgütlerin, bu örgütlere üye ülkelerde sağlanan ekonomik ve sosyal refah artışına çok önemli katkıları olduğu bilinmektedir.

İslam dünyasında bütünleşme sürecini zorunlu kılan bir başka neden ise, bugün insanlığın dörtte birini temsil eden Müslümanların küresel sistemden âdeta dışlanmış durumda olmasıdır. Günümüzde BM Güvenlik Konseyi'nde, Afrika ve Latin Amerika hariç, hemen hemen tüm medeniyet sahaları, sürekli üyeler olan ABD, Çin, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın şahsında temsil edilirken, İslam dünyası böyle bir temsilden mahrumdur. BM Güvenlik Konseyi özelinde meseleye baktığımızda, görürüz ki, Soğuk Savaş sonrasında, söz gelimi, Filistin meselesinde, Bosna'nın ve Azerbaycan'a ait Karabağ'ın (ve çevresinin) işgalinde, Irak ve Afganistan'ı hedef alan ABD öncülüğündeki işgallerde ve İran'ı hedef alan kapsamlı ambargo örneğinde gözleendiği üzere, bu en güçlü BM organı, İslam dünyasına mensup aktörlerin güvenliğine destek sağlamak bir yana, onlar için en öncelikli güvenlik tehditlerinden birisi hâline gelmiştir. Ayrıca, İMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi örgütlerde de İslam dünyasının temsil gücü çok yetersizdir; o nedenle, bekleneceği gibi, bu yapı ve kurumlar içindeki karar alma süreçlerinden önemli ölçüde dışlanmışlardır. İslam dünyası, özellikle Soğuk Savaş sonrasında, yani 1990'ların başlangıcından bu yana, küresel tahakküm düzeninin lordlarının kendi mensuplarına dayattığı tek taraflı kararları uygulamaya icbar edilmiştir. Müslüman-çoğunluklu devletlerde gözlenen, salt kendi sorunlarına odaklanma anlayışı, ricat ve dağınıklık hâli, ulus-devletçi içine kapanıklık ve ben-merkezcilik devam ettikçe, İslam dünyasını bir 'siyasî özne' olarak 'yaşar ne yaşar ne yaşamaz' durumuna sokan mağduriyetler zinciri, bu dışlanmışlık ve marjinalleşme devam edecektir.

İsrail meselesinin çözümün çatışma yönetimi (conflict resolution) ile çözülemeyeceğini belirtmişsiniz. Bunun yerine uluslararası hukuk mücadelesi ve direnişin çözüm olduğunu ileri sürüyorsunuz. Çatışmanın tarafı olan İsrail ve Filistin arasındaki güç dengesizliği de varken çatışmanın dönüşümü (conflict transformation) nasıl gerçekleşebilir.

İsrail'le Filistin arasında bir anlaşma çerçevesinde kadim Filistin sorununun çözülemeyeceği, daha 2000'li yılların başlarında Oslo 'barış süreci'nin fiilen İsrail tarafınca rafa kaldırılması sonrasında anlaşılmış bulunmaktaydı. Kuşkusuz uluslararası hukuk çatışan aktörlerin bu uyuşmazlıklarının öncelikle kendi aralarındaki 'müzakere' çerçevesinde hâllini öngörmektedir. Bu olmazsa 'arabuluculuk' ve 'uzlaştırma' gibi barışçıl çözüm yöntemleri de gündeme getirilebilir. Bütün bu süreç ve mekanizmalar başarısız olduğunda, 'uluslararası hakemlik' ya da 'yargı', salt 'hukuksal' sorunlar için de göz önüne alınabilecek yöntemlerdir. Filistin sorunu, ve, aslında, daha genel olarak, 'İsrail sorunu' ise küresel hegemonik güçlerin de gölgesinin üzerinde olduğu kadim ve küllî bir meseledir. O nedenle tabiidir ki bu sorunun örneğin Uluslararası Adalet Divanı'nın alacağı bir yargı kararıyla hâllini bekleyemeyiz.

İşte bu noktada Filistinlilerin, Arap dünyasının ve genel olarak İslam dünyasının önüne, âdeta kendilerini dayatırcasına, şu iki seçenek çıkmaktadır: birincisi, Siyonist devlete karşı siyasî ve askerî dayanışma içine girmek ve ortak stratejiler geliştirmek; ikincisi, uluslararası örgütlerin bünyesinde (örneğin Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı, Afrika Birliği, Bağlantısız Devletler Grubu, v.s.) İsrail'e karşı ambargo kararlarının alınmasını sağlamak. Bu zecrî tedbirleri bir tarafa bırakıp İsrail'den 'merhamet' beklenmesi hâlinde, şu anda gördüğümüz üzere, Siyonist devlet, (en başta BM kararları çerçevesinde) üzerinde (Gazze ile birlikte) Filistin devletinin kurulması öngörülen 1967'de işgal edilen Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü de büyük ölçüde yutacaktır. Tüm Avrupa'yı 1930'ların sonlarında ateşe atan Nazi Almanya'sının saldırganlığı, 'yatıştırma' diplomasisi ile değil, savaş ve direnişle durdurulabildi. Güney Afrika'daki sistematik ırkçılık (Apartheid) ve komşu ülkelere yönelik saldırganlıklar, bu devletle 'uzlaşarak' ya da ondan 'aman dileyerek' değil, (iç direnişin yanı sıra) Güvenlik Konseyi'nin bu ülkeyi hedef alan ambargo kararlarının ve uluslararası baskıların sonucunda gerçekleşti. Bugün, sürekli olarak, İsrail'le yapılacak bir anlaşma çerçevesinde Filistin sorununa bir çözüm aramanın gerektiğini söyleyenler, aslında Siyonist devletin yanında saf tutmakta ve Filistin halkının self-determinasyon hakkı çerçevesinde kolektif özgürlüğüne ve kurtuluşuna düşmanca tavır almaktadırlar.

Tekrar etmek gerekirse, İsrail-Filistin arasındaki büyük güç asimetrisi ve Siyonist devletin (hemen hemen) tüm Filistin'i yutma kararıyla içinde bulunması nedeniyle, sorunu İsrail-Filistin arasında 'çatışma çözümü' ekseninde bir hâl çaresine koymak, bugüne dek mümkün olmamıştır. O nedenle, alternatif

stratejiler geliştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu ise genişleyecek halkalar şeklinde tezahür edecek olan direnişler silsilesinden ve bölgesel ve uluslararası ambargolar yoluyla İsrail'e karşı baskıdan başkası değildir.

Konuya uluslararası hukuk, uluslararası politika ve siyasî tarih üzerinden bakmışsınız. Bu noktada Arap baharı sonrasında İslam dünyasında ortaya çıkan politik reformlara bakışınız nedir. Bu süreçte İsrail güçlenirken Filistin sorunu marjinalleşti mi?

Arap Baharı'nın küresel müteahhik güçlerce *Arap Sonbaharına* döndürölme çabası, kısa vadede (büyük ölçüde) başarılı olmuş görünse de, Arap devrimlerinin bu son süreçte yaktığı ateşin hem Arap halkların hem de genel olarak Müslüman toplumların zihninde kalıcı izler bıraktığını düşünüyorum. Artık pandora'nın kutusu açılmıştır. Cini şişeye sokmak bundan böyle hiç kolay olmayacaktır. Nitekim son yıllarda Cezayir'den Sudan'a, Lübnan'dan Irak'a Arap sokaklarının yeniden hareketlendiğini gördük. Arap devrimlerinin hedef aldığı despotik rejimler genelde iktidarlarını korumakla birlikte, kendi halklarına sınırlı da olsa bazı tavizler vermek zorunda kalmışlardır. Bu sulta rejimlerinin bundan böyle de iktidarda kalmak için başta ABD, İngiltere, Fransa ya da Rusya gibi emperyalist ve/veya hegemonik güç merkezlerine daha fazla taviz vermek durumunda kalacakları bellidir. Bu rejimlerin, bu küreselleşme çağında, siyasî bilinci, eğitim düzeyi ve iletişim becerisi hiç olmadığı kadar yükselmiş olan ve daha özgür, müreffeh ve onurlu bir hayat sürmek isteyen Müslüman halkların bu özlemine cevap vermesi, orta ve uzun vadede pek mümkün görünmemektedir. Bu emperyalist zincirin bir noktada kırılacağını öngörmek için herhâlde kâhin olmaya gerek yoktur.

O nedenle Arap Baharı sonrasında, hem Arap dünyasının hem de İslam dünyasının yerli işbirlikçiler eliyle daha sıkı bir emperyalist kısıpaca alınmış olması, geçici bir durumdur. İsrail'in Filistinliler karşısındaki konumunun da özellikle 2013'te Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'yi hedef alan mahut askerî darbe sonrasında daha da güçlendiği ileri sürülebilirse de, bu süreçte Filistinliler arasında İsrail'e karşı direniş stratejisinin tek seçenek olduğu fikri de iyice kökleşmiş ve El-Fetih-Hamas karşıtlığının sona erdirilip Filistinliler arasında birliğin sağlanmasının âciliyet kesb ettiği konusunda önemli bir mesafe alınmıştır. Bu mülâkatta daha önce sözünü ettiğim (sadece Filistinlilerin değil başka birçok aktörün de müdahil olduğu) çok-katmanlı ve çok-terafı direniş stratejisinin İsrail'i nasıl zor durumda bırakabileceğini herhâlde ileriki yıllarda göreceğiz.

Self-determinasyon hakkının kullanılmasının engellenmesi durumunda, uluslararası hukuk halklara direnme hakkı tanımaktadır.

Direnme hakkı, gerektiğinde silahlı direnme hakkını da içerebilmektedir. Eserinizde direniş hukuku veya direniş hakkı meselesinin nasıl olması gerektiği ile ilgili detaylı bilgi vermemişsiniz. Bu durum Filistin direnişinde bölünmeler yol açmaktadır. Bir taraf (Hamas) işgal altında hiçbir hukuk, direniş hukukunun üzerinde değil derken, diğer taraf (Fetih) tek otorite, tek silah veya tek hukuk benim demektedir. İşgale karşı silahlı mücadele (armed struggle) ve direniş hakkı (right to resistance) nasıl olmalıdır?

Filistinlilerin önlerinde işgale karşı direniş dışında mâkûliyeti olan herhangi bir seçenek kalmamıştır. Siyonist devlet Filistin halkının self-determinasyon hakkının hayata geçirilmesini işgal, istila ve baskı politikalarıyla bugüne dek engellemiştir. Sorunun müzakere yoluyla ya da üçüncü tarafların arabuluculuğuyla çözümüne yönelik bütün yollar, Oslo sürecinin de gösterdiği gibi, tüketilmiş durumdadır. Siyonist devletin Filistinlilere barışçıl yollarla, tâbiri câizse, bir 'zırnık bile koklatmayacağı' âşikâr hâle gelmiştir. Ülkesi (BM Genel Kurulu'nun destek ve teşvikiyle) sömürgeci-yerleşimci Siyonist güçlerce parçalanmış, ardından Taksim Planı çerçevesinde kendisine bırakılmış olan toprakların tümü işgal edilen Filistin halkının Siyonist düşmana karşı *direniş hakkına* sahip olduğu, şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktır.

Bir kez, sömürge yönetimi altında yaşayan halkların self-determinasyon hakkı çerçevesinde ulusal kurtuluş örgütü oluşturarak sömürgeci güçlere karşı silahlı mücadele verme hakkı, BM döneminde gelişen uluslararası hukuk çerçevesinde yasallık kazanmıştır. İsrail de anakronik bir devlet olarak sömürgeciliğin tarihe karıştığı bir dönemde, Filistinlilere ait topraklarda, işgal, etnik temizlik, tehdit, baskı ve nüfus transferi yoluyla sömürgeci-yerleşimci bir yapı kurmuştur.

İkincisi, Filistin şu anda hukukî olarak (*de jure*) bir 'devlet'tir. Nitekim, Filistin, BM'ye 2012'de 'gözlemci devlet' olarak kabul edildi. Zaten Filistin'i şu anda devlet olarak tanıyan 138 devlet vardır. Filistin'in 'sürekli bir nüfusu' vardır (sayıları 13 milyona yaklaşan 'Filistin halkı'); Filistin'in ülke sınırlarının Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'yi kapsamaya gerektiğine ilişkin hem BM Güvenlik Konseyi'nin hem de Genel Kurul'un kararları vardır; bu devletin bir devlet başkanı, hükümeti ve parlamentosu vardır; ayrıca uluslararası örgütlere ve anlaşmalara taraf olabilmektedir. *Hukuken* devlet olan bu entitenin *fiilen* devlet olarak faaliyette bulunması, İsrail'in işgal ve tahakkümü nedeniyle mümkün olamamaktadır. Uluslararası hukuka göre, toprakları işgal altında olan devletlerin hem bireysel hem de kolektif (başka devletlerle birlikte) olarak meşru müdafaa hakları vardır. Bu demektir ki, işgalci İsrail'e karşı Filistin'in askerî güç kullanma hakkı vardır. Bu, terör değil, uluslararası hukukun tanıdığı direniş hakkıdır. İşgalci İsrail'in Filistin'deki varlığını, uluslararası hukuk

bağlamında, 'yabancı –mütehakkim- yönetim' (*alien rule*) olarak tanımlamak gerekir.

Filistinlilerin uluslararası hukuk bağlamında sahip olduğu direniş hakkının üçüncü gerekçesi ise, Siyonist devletin onlarca yıldır Filistin halkına karşı işlemekte olduğu savaş ve insanlık suçlarıdır. Gazze'ye yönelik olarak yaklaşık on beş yıldır belli zaman aralıklarıyla İsrail'in gerçekleştirmiş olduğu topyekûn saldırılar sonucu çoğu sivil (yani silahsız) binlerce Filistinli katledilmiş, binlercesi yaralanmış, sivil yerleşimler kasti olarak bombalanmış ve burada yaşayan ahaliye karşı birçok yasak silah kullanılmıştır. Gazze'de İsrail'in işlediği üç farklı 'uluslararası suçlar' vardır ki, bunların her birinden dolayı Siyonist devletin yetkililerinin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanması gerekir: barışa karşı suç (saldırganlık suçu); savaş suçu; insanlık suçu. Dahası, Gazze'nin 2007'den bu yana, İsrail tarafından kara, hava ve denizden abluka altına alınmış olması, ve o nedenle Gazzelilerin bir çok hayafî ihtiyacının karşılanamaması, bazı BM karar ve raporlarında da belirtildiği üzere, insanlık suçudur. Ayrıca Batı Şeria'da inşa edilmekte olan Ayırım Duvarı (gerçekte, Utanç Duvarı), yasa dışı Yahudi yerleşimlerinin varlığı, Filistinlilerin hayatını cehenneme çeviren kontrol noktaları, keyfi tutuklamalar, ev yıkımları, ve sıradan Filistinlileri hedef alan infazlar, bir bütün olarak 'uluslararası suç' teşkil etmektedir. Soğuk Savaş sonrasında 'insanî güvenlik' kavramsallaştırması altında ortaya çıkan yeni güvenlik doktrini çerçevesinde, BM Güvenlik Konseyi'nin, kitlesel olarak vahim insanlık suçlarının mağduru olan topluluklar adına askerî müdahaleyi de kapsayabilecek zecrî tedbirleri devreye sokarak, birlikte yaşama imkânı ortadan kalkan azınlık ile (devleti elinde tutan) hâkim çoğunluğun olduğu durumlarda, zaman zaman mağdur edilen taraf adına harekete geçtiği görülmüştür. Doğu Timor'un 2002'de Endonezya'dan, Güney Sudan'ın ise 2011'de Sudan'dan ayrılarak bağımsız devlet hâline gelmesi, BM adına böyle bir mekanizmanın Konsey tarafından harekete geçirilmesi sonucunda mümkün olabilmiştir.

Bu üç anlamda da, Filistin halkının işgalci İsrail'e karşı kendi topraklarında bağımsız bir devlet tesis etme amacıyla yasal olarak silahlı mücadele hakkına sahip olduğunu belirtmek gerekir. Siyonist düşmana karşı verilecek mücadelenin etkili olması için Hamas'ın, El-Fetih'in ve diğer direniş gruplarının aralarındaki ideolojik uzlaşmazlıkları bir tarafa bırakarak, 'işgal güçlerinin Filistin topraklarından çıkarılması' hedefine odaklanarak bir araya gelmeleri büyük önem taşımaktadır. Direnişi benimsemiş tüm siyasî ve toplumsal güçleri temsil edecek ortak bir hükümetin kurulması da, bu uzun soluklu mücadelenin meşruiyeti ve kitleselliği açısından önemli kazanımlar sağlayacaktır.

Kitabınız giriş bölümünde de belirttiğiniz gibi yeni ya da geliştirilmiş bir bası olmayıp giriş bölümü ve ikinci bölüm hariç diğerleri daha önce

yayınlanmış çalışmaların bir araya getirilmesinden oluşan tekrar (reprint) baskıdır. Kitabınızdaki ağırlıklı olarak 7. bölüm hariç, daha önce İngilizce hazırlanmış çalışmaların Türkçeye çevrilmesinden oluşmaktadır: 3, 5, ve 9 bölümleri İngilizce makale olarak yayınlanmış; 4 ve 8 bölümler tebliğ olarak sunulmuş ve 6 bölüm kitap bölümü olarak yayınlanmış. Bu noktada sizlere mutfağınızla ilgili olarak sormak istiyorum. Doktorasını bitirmiş genç akademisyenlere nasıl çalışmalarını tavsiye edersiniz? Bir videonuzda da İngilizcenin önemine değindiğiniz üzere, İngilizce çok önemli. Önce İngilizce yayın yazıp sonra Türkçeye çevirmenin avantajları nedir? İlk yayını İngilizce yazarken yazım aşamasında nasıl bir yol izlemelerini tavsiye edersiniz? İki dilli (bilingual) yayıncılığın ne tür faydaları vardır?

Evet, dediğiniz gibi kitabımın büyük kısmı daha önce yayınlanmış ya da konferanslarda sunulmuş olan İngilizce metinlerden oluşmaktadır. İngilizce yayın yapmak daha geniş bir okur kitlesine ulaşmayı mümkün kıldığı gibi, bu tür yayınların literatüre etki etme ihtimali artmaktadır. İyi bir uluslararası dergide ya da önemli bir kitap çalışmasında yer alacağı beklentisi içinde kaleme alınan İngilizce metinlerin hemen her zaman ciddî bir hakemlik sürecinden geçtiği vâkıdır. Bu da yazının hem içerik hem de kaynak itibarıyla güçlenmesine katkı sağlamaktadır. İster Türkçe ister İngilizce olarak kaleme alınmış olsun, iyi bir makale, konferans tebliği ya da kitap bölümünün yazımı için acele etmemek ve metnin teorik kurgusu üzerinde iyice düşünmek bence çok önemli. Bir akademik metnin sırf malûmat vermek amacıyla ya da belli bir disiplin içinde hâkim olan yaklaşımları teyit için kaleme alınmasının sorunlu olduğunu düşünüyorum. Alanda sesi dinlenen dergi ya da kitap çalışmalarında yer alacak İngilizce metinlerin (genellikle) belli bir 'özgünlüğe' sahip olması beklendiğinden, doktorasını bitirmiş genç akademisyenlerin bu tür çalışmalara rağbet etmesinin (tabii ki Türkçe yazmayı terk etmemek kaydıyla) onlara akademik olarak önemli kazanımlar sağlayacağını düşünüyorum.

Ben yazdığım İngilizce metinleri Türkçeye çevirme hususunda pek sıkıntı yaşamıyorum. İngilizce olarak yazmış olduğum makale çalışmaları ya da kitap bölümleri genelde hakem sürecinden geçtiği için, metni düzeltme ve geliştirme amacıyla zaten epeyi bir mesai harcanmış oluyor. O nedenle, bu metinleri Türkçeye çevirdiğimde genellikle çok fazla bir ek çalışma yapmam gerekiyor. Çeviri hususunda belirtmem gereken bir husus şu: İngilizce kaleme aldığım akademik metinleri Türkçeye çevirirken, temel kaygım her bir kelimeyi tercüme etmekten ziyade, cümlelerin, orijinal anlamdan sapmadan Türkçe olarak *anlaşılır* olmasıdır. Demek istediğim, her bir kelimenin değil, *cümlelerin bir bütün olarak* Türkçe anlam ifade eder tarzda tercüme edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu anlamda, bence, iki dilde yayın yapmanın ön koşulu, biz akademisyenlerin hem İngilizceye hem de anadilimiz olan Türkçeye hâkim

olmamızdır. İki dilde de 'okunabilir' metinler ortaya koymamızı kolaylaştıracak önemli bir 'ipucu', herhâlde, Türkçe yazarken 'Türkçe', İngilizce yazarken de 'İngilizce' düşünmek olsa gerek.

Çalışmanızda İsrail'in eninde sonunda yok olma sendromunu yaşayacağı, İsrail'in Batılı güçlerin bölgedeki ileri karakolu (outpost) ve İsrail iç politikasının emperyalist çıkarlarını gizlemek için bir sis perdesi (smokescreen) olduğu yazmışsınız. Elbette ki İsrail'in dayanıklılığında (resilience) Batılı devletlerin veya Batı kökenli ideolojilerin desteği önemlidir. Ama İsrail'i sadece antiemperyalist söylemle okumak, İsrail'in iç dinamiklerini anlamaya engel olabilir mi? Devleti rasyonel bir aktör olarak görmenin sonucu olarak bilardo topu (billiard ball) ya da kara kutu (black box) gibi yekpare olarak görmek, karar alma mekanizmalarındaki ve içerdeki farklı görüşleri görmemek (Israel from within), iç politikadaki (domestic politics) rekabeti görememeye neden olabilecektir. Bu noktada İsrail çalışmalarının önemli olduğunu düşünüyor musunuz? Anti Siyonizm merkezli İsrail'e bakmanın en doğru sonuca götüreceğini söyleyebilir miyiz?

Kuşkusuz anti-Siyonist olmak, İsrail'i içeriden anlama çabasına girmemeyi gerektirmiyor. Belki de, tam aksine, 'barışsevmez' Siyonist devletin eninde sonunda yenilgiye uğratılması için, onun güç ve zaafının çok iyi anlaşılması gerekir. *Bitmeyen İhanet* kitabımda meseleyi özellikle iki ana tema üzerinden okumaya çalıştığım için, İsrail'in *dâhili* süreçlerine odaklanmadım: uluslararası hukuk açısından Filistin sorunu; ve, Filistin sorununun bu noktaya gelmesinde emperyalizmin rolü. O yüzden, bu çalışmamda Filistin toplumunun kendi *dâhili* süreçlerine pek fazla odaklanmadım. Dediğiniz tabii ki, doğru...Elbette ki İsrail'i yekpâre bir toplum ve yapı olarak ele almamak gerekir. Siyonist devletin varlığını dinen hükümsüz sayan Yahudilerin bile olduğu düşünüldüğünde, içerideki heterojenliğin ayırdında olunması akademik ciddiyet ve güvenilirlik açısından çok önemli.

İsrail'in içerisinde farklı dinamiklerin ve heterojen sosyo-kültürel kimlik dokularının varlığına rağmen, Filistin'e yönelik İsrail politikaları söz konusu olduğunda, İsrail Yahudilerinin genelde Siyonist merkez etrafında kümelenildiği görülmektedir. Açıkçası İsrail'de devlet politikalarına 'muhalif' konumda sayılabilecek akademik ve entelektüel seçkinlerin önemli bir bölümünün, Filistinlilere yönelik olarak izlenecek politikalar konusunda hâkim tutumdan ayrıştıkları noktalar, esasta değil, detaydadır. Bu durum siyasî partiler için de geçerlidir. Bir iki marjinal istisnayı bir kenara koyarsak, İsrail'deki tüm partiler Siyonist idealleri hemen hemen bütünüyle benimsemiştir. Bugün, Filistin halkının tarihî Filistin topraklarının sadece yüzde 22'sini oluşturan 1967 sınırlarında, yani Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'de egemen ve

sürdürülebilir bir Filistin devletinin kurulmasını destekleyen herhangi bir (marjinal/çok küçük olmayan) siyasî parti yoktur. Zaten sözüm ona 1990'larda gündeme gelen Oslo 'barış süreci'nde sadece sağcı Likud Partisi döneminde değil, kendisini solda konumlandırılan İşçi Partisi iktidarında da, işgal topraklarında Filistinlileri hedef alan insan hakları ihlalleri, yasa dışı askerî operasyonlar ve Yahudi yerleşimleri inşası, hız kesmeden devam etmiştir. Nitekim İsrail'de kısa bir süre önce ülkeyi yönetmek üzere bir araya gelen Likud-Mavi Beyaz İttifakı, Batı Şeria'nın önemli bir kısmının İsrail topraklarına katılması (ilhakı) hususunda görüş birliğine varmıştır.

Kuşkusuz bütün bu argümanlar, bizi, İsrail'i anlamayı ve tahlil etmeyi hedefleyen çalışmaların gereksiz olduğu noktasına götürmemelidir. Elbette ki, Siyonizm'in tarihinin ve İsrail'in yaşadığı siyasî süreçlerin, toplum yapısının, bu ülkedeki ekonomi-politik dönüşümün ve benzer başka hususların çalışılması önemlidir. Hatta bu amaçla İbranice öğrenilmesi bile yararlı olabilir. İsrail'in 'içerideki' yapı, kurum ve süreçlerinin akademik inceleme konusu yapılmasının en az şu üç nedenle önemli olduğunu düşünüyorum: birincisi, akademik ciddiyet, uluslararası ilişkiler arenasında faaliyet gösteren aktörlerin (*agents*) varlığını ve dünya tasavvurunu şekillendiren içsel faktörlerin de anlaşılmasını gerekli kılmaktadır; ikincisi, İsrail'in dış politikada ne tür hamleler yapabileceğine ilişkin güvenilir kestirimlerde bulunulabilmesi için de içsel faktör ve dinamiklerin irdelenmesi gerekir; üçüncüsü, Siyonist devletin güç ve zaaf noktalarının sistematik olarak tahlil edilmesi ve kavranması, başta Filistinliler olmak üzere, ona hasım olan güçlerin elini güçlendireceği için önemlidir.

İsrail'i kemal-i ciddiyetle 'içeriden' akademik bir zeminde anlama ve anlatma çabası, ne kadar değerli ve önemliyse, bu konularda çalışan akademisyenlerin anti-Siyonist bir tutum içinde olmaları da kanaatimce o denli önemlidir. Bu tutum korunmadığı takdirde İsrail'e ilişkin büyük resim yerine, küçük küçük resimlere odaklanılması ihtimal dâhilindedir. Salt küçük resme bakıldığında, söz gelimi, Yahudi nüfusun büyük çoğunluğu açısından İsrail'in demokratik bir devlet olarak tanımlanabileceği olgusundan, bu ülkede üniversitelerin genellikle nitelikli olduğuna ilişkin gözlemden ya da, söz gelimi, ülkede yaşam kalitesinin genellikle yüksek olduğundan yola çıkarak, Siyonist devlete yönelik hayırhah değerlendirmeler yapmak ya da bu devletin Filistin'deki varlığını 'kabul edilebilir' görmek mümkündür. Oysa İsrail'e ilişkin daha büyük resme bakıldığında, karşımızda, aslında ırkçı ve militarist bir devlet ve ezici çoğunluğu bu yaklaşımı benimseyen bir halk olduğu görülecektir. İsrail'in Siyonist Yahudiler adına elde ettiği 'başarılar' gözümüzü boyamamalıdır. Bir katil ya da hırsızın yakışıklı ya da eğitilmiş olması, onun ne katil ne de hırsız olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Elbette ki, anti-Siyonist olmak, bir birey olarak Yahudilere alerji duymamızı ya da işimize gelmediği zaman İsrail'e ilişkin olguları tersyüz etmemizi gerektirmemektedir. Ben, kendi adıma, vicdan sahibi hiçbir insanın İsrail'in yaptıkları karşısında Filistin halkının çekmiş

olduğu acılara bigâne kalabileceğini düşünemiyorum. Meseleye böyle bakıldığında, İsrail'e karşı son kertede anti-Siyonist olmamak bana pek mümkün değil gibi geliyor.

Sizin yazılarınızda eleştirel bakış çok önemli. Söz konusu eserinizde ciddi bir Batı eleştirisi olmasına rağmen, İslamcılığa/post-İslamcılığa veya İslam dünyasına yönelik eleştiriler daha az. Bu noktada iç eleştirinin davaya zarar vereceğini mi düşünüyorsunuz?

Son iki kitap çalışmam olan, *Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme: BM Güvenlik Sistemi ve İslam Dünyası*, ve, *Bitmeyen İhanet: Emperyalizmin Gölgesinde Filistin Sorunu ve Uluslararası Hukuk*, sırasıyla İslam dünyası ve Filistin sorunu bağlamında uluslararası hukuk-uluslararası örgütler-emperyalizm ilişkisine odaklandığı için, İslam dünyasına yönelik eleştirilerim tabii ki geri planda kaldı. Kuşkusuz İslam dünyasına kendi zaaf, atalet ve çelişkilerinden kaynaklanan pek çok sorunu vardır. Bunlar arasında Müslüman ülkelerde eğitim ve bilimsel araştırma seviyesinin genellikle düşük olması, gelir dağılımının bu ülkelerde genellikle âdil olmaktan uzak oluşu, halkın siyasî süreçte özgürce katıldığı rejimlerin yaygın olmaması, adam kayırma, rüşvet ve iltimasın yaygınlığı, yönetici seçkinlerin ülkelerinin sahip olduğu kaynakların çok önemli bir bölümünü askerî harcamalara hasretmesi, Müslüman devletlerin resmî kamusal söylemlerinde kendilik-bilincinin genelde hamaset ile aşağılık kompleksi arasında gidip gelmesi, farklı fikirlere kamusal alanda yeterince hoşgörü gösterilmemesi, sahip olunan kaynakların çoğu zaman verimli biçimde kullanılmaması ilk akla gelenlerdir.

Benzer şekilde, İslamcılığa ya da post-İslamcılığa yönelik olarak her iki kitabımda da eleştiri getirmemiş olmam, bu çalışmaların ana temasının 'emperyalizm' olmasıyla ilgili bir durumdur. Başka bir deyişle, küresel hegemonik sistemin ve bu sistem içinde başat konumda olan emperyalist güçlerin, *inter alia*, İslam dünyasını hedef alan doğrudan ve dolaylı saldırganlıklarının öncelikli olarak üzerinde durulması gereken kök-sorun olduğunu düşünüyorum. Ayrıca şunu da eklemem gerekir: İslam'ın kadim değer ve davranış kodlarını kendisine referans alan hemen hemen tüm İslamî hareketler, bir yandan emperyalist güçlerin, bir yandan küresel düzeydeki hâkim akademik yapıların ve medya düzeninin, bir yandan da onların yerli işbirlikçilerinin yoğun ve acımasız taarruzu altında âdeta boğulmak istenmektedir. Nitekim İslamî hareketlere karşı hegemonik güçlerin öncülüğünde küresel savaş'ın yaşandığı Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte, halklarının önemli bir bölümünün değer ve beklentilerine cevap veren bu hareketlerin her türden zulüm, baskı ve dayatmayla iktidara gelmesinin engellendiği ya da, bir şekilde yönetime gelmişse, başta ABD, küresel hegemonik güçlerin tehdit, şantaj ve ambargosuna maruz bırakıldığı herkesin

malûmudur. Kuşkusuz tüm siyasî hareketler gibi İslami siyasî hareketler ve/veya iktidarlar da eleştirilebilir; ama bu yapılırken, bu hareketlerin tepesinde Demokles'in Kılıcı gibi sallanan emperyalist saldırganlığın mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir. İslam dünyasının kendi içinde iç muhasebesini yapabilmesi, tek-sesliliği çoksesliliğe dönüştürmesi, Müslüman aktörlerin zaaflarının ya da yanlış görünen stratejilerinin 'içeriden' rahatlıkla eleştirilmesi, liderlerin ve liderliğin kutsallaştırılmaması Müslümanlar olarak bize ancak zenginlik katar, gücümüze güç katar, siyasî ve toplumsal dayanışmamızı güçlendirir, özgüvenimizi artırır. Kendi iç muhasebemizi yapabilmemiz, ayrıca, küresel mütehakkim güçlerin 'işlerimize burunlarını sokmalarını' güçleştirecektir.

Filistin sorunu ile ilgili olarak İslam dünyasında yerli paradigma yok. Batıdan alınan paradigmlar çevrilerek İslamileştirilmektedir. Bu noktada sizin savunduğunuz tek devletli çözümün yerli ve milli bir çözüm olduğu düşünülebilir mi? Post-kolonyal bir yaklaşımla şarkiyatçılık bakışını eleştiren Edward Said de bu düşüncededir.

Tarihî Filistin topraklarında Filistinli Arapların hâkimiyetinde ortaya konacak tek devletli çözümün yerli bir paradigma olduğunu düşünüyorum. İki-devletli çözüm ya da İsrail'in hâkim olduğu tek devletli çözüm, Siyonist devleti destekleyen ya da en azından ona açıkça karşı çıkmayan devletlerin ve uluslararası örgütlerin yaklaşımıdır. Bu noktada özellikle BM kararlarının Filistin halkının self-determinasyon hakkını 1967 sınırlarına hapsettiğini hatırlatmakta yarar var. Ne acıdır ki, 1967-sonrası süreçte iki-devletli çözüm paradigması tedricen hem Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ), hem Arap dünyasının, hem de genel olarak İslam dünyasının hâkim yaklaşımı hâline gelmiştir/getirilmiştir. Bunun anlamı açıktır: Siyonist devletin sahadaki (yasa dışı) silahlı işgalden neş'et eden toprak kazanımları, uluslararası kurumlar ve emperyalist güç odaklarıncı (en azından devletlerin önemli bir bölümünün mutabık kaldığı) 'hukuksal' kazanımlara dönüştürülmüştür. Bu dayatmaya rıza göstermek, kanaatimce, teslimiyetten başka bir anlam ifade etmez. Kaldı ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemli bir dönüşüm geçiren uluslararası hukuk, devletlerin ülke kazanımı konusunda, özellikle 20. yüzyılın başlarına dek hâkim bir doktrin olarak tezahür eden ve savaş yoluyla elde edilen toprakların uluslararası hukukça tescilini öngören *etkililik* ilkesi yerine, *yasallık* ve *meşruiyet* ilkelerini kucaklamıştır. Nitekim sömürgelerin bu süreçte bağımsızlık kazanması da bu yeni anlayışın yeşerdiği bir ortamda mümkün olabilmıştır.

Tarihî Filistin topraklarında işgal, terör, etnik temizlik ve emperyalist kumpaslarla Filistin'e yerleşen Siyonist güçlerin buradaki varlığı sadece siyaseten gayrimeşru değil, uluslararası hukuk açısından da yasa dışıdır.

Başka bir deyişle, Filistin halkının self-determinasyon hakkının hayata geçirileceği topraklar, sadece 1967 savaşında İsrail tarafından işgal edilmiş olan Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'den ibaret değildir. Hem İsrail devletinin zuhuruna giden süreç, hem de bu devletin 1947'deki Taksim Kararı sonrasında ele geçirdiği topraklar, şu nedenlerle, bütünüyle yasa dışıdır. Birincisi, İngiliz yönetimi, self-determinasyon ilkesi ile Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. maddesi hilafına, dünyanın her yanından Yahudilerin, üzerinde *egemenlik hakkına sahip olmadığı* ve burada yaşayan Arapların şiddetle karşı çıkmasına rağmen, Filistin'e göçüne izin vermiş ve hatta uzun müddet teşvik etmiştir. İkincisi, 1947 yılında BM Genel Kurulunca kabul edilen 181 sayılı Taksim Kararı yasa dışıdır, çünkü BM Genel Kurulu'nun hem böyle bir karar alma yetkisi yoktur, hem de zaten bu organın kararları bağlayıcı değildir. Üstelik Filistin'i bölünmeye götüren söz konusu karar tasarısının kabulüne giden süreçte, ABD ve Siyonist lobiler, tasarıya 'hayır' oyu vermeyi planlayan birçok devlete karşı baskı uygulamış, şantaj yapmışlardır. Üçüncüsü, Kudüs başta olmak üzere, İsrail'in, Taksim Planı'nda kendisine bırakılan Filistin topraklarının yüzde 56,5'inin dışında kalan, , topraklardaki varlığı yasa dışıdır.

Bütün bu gerçekler ortadayken, hem Filistin halkının, hem Arap dünyasının ve hem de genel olarak Müslüman ülkelerin sadece 1967'de işgale konu olan topraklarda Filistin devletinin kurulmasına rıza göstermesi, emperyalizm karşısında İslam dünyasının ricatının bir sonucudur. Yenilgi ve acizyetten kaynaklanan bu tür 'siyasî' tutumlar, meseleye ilişkin bilgi sahibi olan kişiler açısından hiçbir 'bağlayıcılık' taşımaz. Tarihî Filistin toprakları bir bütün olarak düşman işgalinden kurtarılmadıkça, Filistin özgür olmayacaktır. Dahası, Siyonist devlet yaşamaya devam ettiği müddetçe, öncelikli olarak Arap dünyasını hedef alan işgal ve saldırganlıkları devam edecektir. Kuşkusuz bütünüyle özgürleşmiş olan Filistin'de ataları manda yönetimi öncesinde bu topraklarda yaşamakta olan Yahudiler de Filistin devletinin eşit hak sahibi vatandaşları olarak Filistin yurdunda yaşamaya devam edeceklerdir.

Son olarak, şunu belirteyim: Filistin'i *bütünüyle* özgürleştirme mücadelesi, sadece Filistin'i değil, tüm İslam dünyasını hem siyaseten hem de zihnen özgürleştirecektir. Biz Müslümanlar olarak yeniden özgüvenimizi kazanmak zorundayız. Başkaları ne derse desin, inandığımız doğruları haykırma cesaretini göstermemiz gerekiyor. Böyle yapmazsak uluslararası sistem içinde 'özne' değil ancak bir 'piyon' oluruz. Özgüven, bilinç ve cesaret zırhına bürünmemiz, küresel hegemonların bize 'normal' diye sundukları çözümlerin 'anormal', buna karşılık 'anormal' diyerek tu kaka ettikleri çözümlerin ise çoğu zaman 'normal' olduğunu ifşa etme gücünü bize verecektir. *Ortak bir irade* ortaya koyarak hedefe kilitlenen *birleşik* Müslüman aktörler, daha âdil, mânen daha zengin ve barışçıl bir dünyanın inşasına da katkıda bulunacaktır.

Teşekkür ederim.

Resim 1: Bitmeyen İhanet: Emperyalizmin Gölgesinde Filistin Sorunu ve Uluslararası Hukuk adlı kitabın yazarı Berdal ARAL (27 Haziran 2020)